

AFGANİSTAN'DA DEVLET İNŞASI VE DİNİN ROLÜ KURULUŞTAN ABDURRAHMAN HAN'IN YÖNETİMİNİN SONUNA KADAR AFGAN DEVLETİ YAPISI*

Dr. Öğr. Üyesi Aslı Emine Çomu

Çukurova Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0001-9346-7475

Öz

1747 yılında farklı kabile liderlerinin desteğiyle Ahmet Şah Dürrani ilk Afgan devletinin temellerini atmıştır. Yüzyıllar boyunca farklı devletler ve milletler tarafından kontrol edilen günümüz Afganistan topraklarında bu tarihten itibaren zorlu bir devlet inşası süreci başlamıştır. Ülkenin etnik olarak heterojen yapısı, kabile özerkliği, tarihsel süreç içerisinde yerleşmiş feodal yapı ve şehir ekonomisinin çöküşüyle yükselişe geçen tarım ekonomisi merkezi devlet otoritesinin kurulmasını oldukça zorlaştırmıştır. Bunların yanında dış güçlerin baskısı ve din adamlarının devlet otoritesinden bağımsız hareket etmesi de devlet inşasını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu sıkıntılı durum ilk defa merkezi devlet yönetiminin sağlandığı Abdurrahman Han dönemine kadar devam etmiştir. Bu açıdan Abdurrahman Han'ın yönetimi bu çalışmada önemli yer teşkil etmektedir. Afgan devletinin kuruluşundan Abdurrahman Han'ın yönetiminin sona erdiği 1901 yılına kadar olan dönemde devlet inşası için gösterilen mücadele mercek altına alınacaktır. Bu zorlu görevin gerçekleştiği 150 yıllık dönem içerisinde karşılaşılan engellere karşı Afgan yöneticilerin Ahmet Şah'tan itibaren nasıl yöntemlere başvurduğu ve dinin bu süreç içerisinde ne kadar etkin olduğu incelenecek ana temayı oluşturmaktadır. Ele alınan süre içerisinde Afgan devleti yöneticilerinin söylemleri incelenerek uyguladıkları politikalarda dine ne kadar başvurdukları yansıtılmaya çalışılacaktır. Dinin aynı zamanda dış güçlerle olan mücadelede ne kadar fayda sağladığı ve İslam'ın birleştirici rolünün ne kadar etkili olduğu üzerinde durulacak diğer konulardır.

Anahtar Sözcükler: Afganistan, İslam, Devlet inşası, Din ve devlet ilişkisi, Kabile topluluğu

The State Building Process in Afghanistan and the Role of Religion Afghan State Structure from the Foundation to the End of Abdur Rahman Khan's Reign

Abstract

In 1747, Ahmad Shah Durrani laid the foundations of the first Afghan state with the blessing of leaders of different tribes. The land now known as Afghanistan was controlled by different dynasties at different points of time in history and from 1747 onwards, a strenuous state building process began in the country. The multiethnic composition of the population, autonomy of the tribes, historically established feudal structure and the rise of the rural economy associated with the urban decay hindered the development of centralized state authority. Furthermore, political pressure from foreign states and the independence of clergy from lay control impeded the state building process. This problematic state of affairs had long subverted the country's development until the reign of Abdur Rahman Khan who finally managed to establish centralized rule in Afghanistan. Thus, it is for this reason that Abdur Rahman Khan's rule occupies a central place in this paper. The paper will examine a time period starting from the foundation of the Afghan state until the end of the Abdur Rahman Khan's rule in 1901. Political discourse will be examined during the period under study and it will be revealed how frequently Afghan rulers made reference to religion.

Keywords: Afghanistan, Islam, State-building, Politico-religious relations, Tribal confederation

* Makale geliş tarihi: 27.11.2018
Makale kabul tarihi: 30.01.2019
Erken görünüm tarihi: 27.04.2020

Afganistan'da Devlet İnşası ve Dinin Rolü Kuruluştan Abdurrahman Han'ın Yönetiminin Sonuna Kadar Afgan Devleti Yapısı

Giriş

Günümüzde Afganistan olarak tanımlanan bölge uzun yıllar farklı imparatorlukların yönetiminde kalmış, coğrafyası zorlu, ekonomisi küçük çaplı tarıma dayalı ve nüfusu etnik açıdan çeşitlilik gösteren bir noktada yer almaktadır. Uzun yüzyıllar boyunca fetih yolu üzerinde yer almasından dolayı farklı imparatorlukların kontrolü altına girmiştir. İslamiyet öncesi Ahameniş İmparatorluğu ve Baktriya Krallığı'nın kontrolüne geçen Afganistan daha sonraki yüzyıllarda İslam'ın yerleşmesiyle birlikte Gazneliler ve Selçuklular tarafından yönetilmiştir. Moğol istilasının etkisini şehir merkezlerinin ve nüfusunun yok edilmesiyle yaşayan Afganistan bundan sonraki yüzyıllarda Hindistan'ı kontrol eden Moğollar ve İran'ı yöneten Safeviler arasında bölünmüş durumda kalmıştır (Gregorian, 1969: 13-21). Bunun yanında Şeybani Özbek Hanlığı Moğollarla Afganistan'ın kuzey kısımlarını ele geçirmek için savaşmıştır. Bu üç devletin Afgan toprakları üzerindeki mücadelesi şehirlerin çöküşüne ve medreselerin kapanmasına yol açmıştır. Merkezi otoritenin giderek zayıfladığı on altıncı yüzyıldan itibaren coğrafi keşiflerle birlikte ticaretin denizyollarına kayması da şehir merkezlerin gerilemesini hızlandırmış, Afganistan'ın ekonomik önemini azaltmış ve ekonominin merkezini tarımsal alanlara kaydırmıştır (Shahrani, 1986: 26-27).

Afganistan topraklarının askerileştirilmesi Gazneliler dönemiyle başlar (Gregorian, 1969: 15). Hindistan akınlarıyla zenginleşen Gaznelilerin ordusunda Sebük Tigin ve oğlu Sultan Mahmud dönemlerinde binlerce Afgan da orduya alınıp devlete hizmet etmiş olmasına rağmen Gazne şehri yakınlarında yaşayan itaatsiz Afgan kabileleri sıkıntı yaratmaya devam etmiştir (Caroe, 1958:119-120). Gaznelilerle yerleşen askeri feodal yapı Selçuklular döneminde de devam etmiştir. Selçuklular ikta¹ sistemini Afgan topraklarında da uygulamışlar ve bu

---

¹ İкта bireye toprak gelirinin yönetici tarafından bahşedilmesidir. İktanın geçmişi Hazreti Muhammed dönemine kadar götürülürken bu sistemin uygulanışı Gazneliler,

durum Afgan kabile hanlarının giderek güçlenmesini sağlamıştır. Selçuklulardan sonra yönetime gelen Gurlular da Afgan kabile hanlarına tımar dağıtma geleneğini devam ettirmiş ve feodal yapının iyice kökleşmesine neden olmuşlardır (Gregorian, 1969: 15-16). Bundan sonraki dönemlerde de Afgan kabileleri bu bağımsız yapılarını korumuşlardır.

Afganistan topraklarında uzun süre devam eden bu siyasi ve sosyal bölünmüş yapı 1747 yılında bir kabile hanın çabasıyla ilk kez birleştirilmiştir.² Safevilerin başındaki Nadir Şah'ın öldürülmesiyle birlikte ordusunda general olarak hizmet veren Ahmed Han Abdali³ yanındaki birliklerle birlikte Afganistan'a gelip ilk Afgan devletinin temellerini atmıştır (R.Tapper, 2011:13). Kandahar şehrinde 23 yaşında tahta geçen Ahmet Şah'a Dürrani, Kızılbaş ve Hazara kabile hanları destek vermiştir (Elphinstone, 1842: 281). Kandahar'daki bir camide şah unvanını alarak başa geçen Ahmet Şah için yapılan kutlamalar birkaç hafta devam etmiştir. En yüksek rütbeli din adamı şahın başından aşağı buğday taneleri dökmüş ve onun Allah ve ulus tarafından seçildiğini ilan etmiştir (Ferrier, 1858: 69-70).

Ahmet Şah başa geçtikten sonra Nadir Şah'ın devlet modelini uygulama yoluna gitmiş ama ondan farklı olarak bu sistemde köklü değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Karşılaştığı en büyük zorluk Nadir Şah'ın yönettiği halkın despotik bir yönetime boyun eğip isyan etmemesiyken Afgan halklarının savaşçı ve bağımsız yapılarının bu şekilde bir yönetime uygun olmamasıdır. Bu durum yukarıda bahsedilen tarihsel süreçle yakından bağlantılıdır. Daha önce hiçbir dönem yerli bir kral tarafından yönetilmemiş olan bu kabilelerin Ahmet Şah'a destek vermesi kritik bir noktadır. Bu açıdan bakıldığında Ahmet Şah desteklerine ihtiyaç duyduğu kabileleri ve onların liderlerini mutlu etmek zorunda kalmıştır (Elphinstone, 1842: 282-283). Kabilelerin iç işlerine karışmamış, ayrıcalıklarına dokunmamış ve devlet yönetiminde önemli mevkiiler özellikle Dürrani kabilelerine dağıtılmıştır (R.Tapper, 2011: 13). Popülaritesini de akınlarla sağlamış; savaş ganimetleriyle ordusunun ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda kendisine destek veren Afgan kabilelerine de ödüller dağıtmıştır. Bu yüzden Ahmet Şah'ın yönetimi fetihlerle geçmiş ve akınlar düzenlediği devletlerin güçsüz ve dağılmış olması da politikasının daha rahat uygulamasını

Selçuklular ve Gurlular dönemlerinde de görülmektedir (S. Jabir Raza, 1993:707-713).

- 2 Peştunların ilk devlet kurma çabası Gilzay kabilesinin başı Mahmud Han'ın Safevi hanedanının zayıflamasından istifade edip Isfahan'ı ele geçirmesiyle yaşanmıştır. Safevi tahtını Nadir Şah'ın ortaya çıkmasına kadar kontrol eden Gilzaylar yenilip geri çekildiklerinde oldukça fazla sıkıntıyla karşı karşıya kalmış ve Abdalilere karşı güç kaybetmişlerdir (Fraser-Tytler, 1962:40-41).
- 3 Ahmet Şah döneminde Abdalilerin ismi Dürrani (İncilerin İncisi) olarak değiştirilecektir (Tapper,2011: 13).

sağlamıştır. Bu akınlarla ülkenin sınırları da oldukça genişlemiştir (Elphinstone, 1842: 284-285). Bir başka açıdan bakılırsa Ahmet Şah'ın kurduğu devlet bir merkezi monarşi değil dağınık bir kabile konfederasyonudur. Ahmet Şah kurduğu sistemde hiçbir zaman tek başına hareket etmemiş ve devleti dokuz kişilik kabile hanlarından oluşan bir konseyle yönetmiştir (R. Tapper, 2011: 13). Ayrıca devlet otoritesinden bağımsız hareket eden din adamlarına ve mollalara da çok saygılı davranmıştır (Elphinstone, 1842: 299).

Ahmet Şah'ın ölümünden sonra başa geçen oğlu Timur Şah'la birlikte devlet politikasında değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Ahmet Şah döneminde kabileler ön plandayken oğlunun yönetimiyle birlikte kabilelere olan bağımlılıktan kurtulmaya çalışılmıştır. Timur Şah başkenti kabilelerin yoğun yaşadığı Kandahar'dan Kabil'e taşınmış ve kendine kabilelerden ayrı Kızılbaşlardan oluşan bir birlik oluşturmuştur (Dupree, 1980:340). Babasından farklı olarak ülkenin sınırlarını genişletmeye değil var olanı korumaya çalışmıştır ve savunmaya geçmiştir (Elphinstone, 1842: 301). Timur Şah'ın farklı ailelere mensup hanımlarından doğan çok sayıda oğlu babalarının ölümünden sonra taht kavgasına girmişlerdir. Bu taht kavgaları bir iç savaşa dönerken her kabile kendine yakın gördüğü adayı destekleyerek ayrıcalıklarını pekiştirme yoluna gitmişlerdir (Gregorian, 1969: 50). Timur Şah'ın oğulları Şah Zaman, Şah Mahmud ve Şah Şüca arasında geçen taht kavgası 1826 yılında Dost Muhammed'in Kabil'i kontrol altına almasıyla son bulmuş ve hanedan Dürranilerin Sadozay kolundan Barakzay koluna geçmiştir (R. Tapper, 2011: 31). İç savaşlar Ahmet Şah'ın kazandırdığı sınırların küçülmesine yol açmış; ekonomik ve kültürel çöküşü de yanında getirmiştir. Bundan sonraki süreçte dış güçlerin de baskısıyla hayatta kalmak için merkezi yönetimin kurulması için çaba gösterilecektir.

1. Afganistan'ın Tarihsel Önemi

Afganistan'ın önemi Hindistan'a yakınlığıyla oldukça alakalıdır. 10 ile 12. yüzyıl arası Afganistan'da hüküm süren Gaznelilerin en önemli gelir kaynağı Hindistan seferleriydi. Bu seferlerden elde ettikleri gelirlerle orduyu güçlendirmiş ve devlet yönetimini sağlamlaştırmışlardır (Bosworth, 2015: 66). Sultan Mahmud 1001-1026 yılları arasında 12 sefer gerçekleştirmiştir. Bu seferler Hindistan'da İslam'ın yerleşmesinde etkili olurken ele geçirilen ganimetlerle de ülke güzelleştirilmiş ve kalkındırılmıştır (Fraser-Tytler, 1962:26). Afganlar bu dönemde Sultan Mahmud'un sınır bölgelerine akınlar yapmış ve Horasan ve Hindistan arasında giden kervanlara saldırılar düzenlemişlerdir. Bunun karşılığında Sultan Mahmud bir Hindistan seferinden dönerken Afganların üzerine yürümüş ve çok sayıda insanı katletmiştir (Nazim, 1931:76). Bu durum Afganların kontrol altına alınmasını sağlamıştır. Hindistan

akınları daha sonraki hanedanların da gelir elde etmek için uyguladıkları bir politika olarak kalmaya devam etmiştir.

Hindistan'ın ekonomik değeri on sekizinci yüzyıldan itibaren ilk başta İngilizler ve Fransızlar, daha sonra ise İngilizler ve Ruslar arasında büyük çekişmelere neden olmuştur. *Great Game*, Büyük Oyun, olarak adlandırılan bu güç mücadelesi Afganistan topraklarını da derinden etkilemiştir. 1840'larda bir İngiliz gezgin tarafından ortaya atılan ve daha sonra Rudyard Kipling'in *Kim* adlı eserinde kullandığı Büyük Oyun terimi İngiliz ve Rusların Orta Asya'daki rekabetini tanımlamak için kullanılmıştır. Büyük Oyun özellikle Rusların 1870'ten itibaren Orta Asya'da ilerlemesiyle şiddetini arttırmıştır (Kakar, 2006: 194). İki büyük imparatorluk arasında kalan Afganistan için bu bir ilk değildir. 14. yüzyılın sonlarına doğru yine Hindistan yüzünden çekişme yaşayan Delhi Sultanlığı ve Büyük Timur İmparatorluğu arasındaki mücadelede Afganlar Timur'a destek vermiştir (Hager, 2011: 93).

1800'lerin ilk yarısından itibaren bu iki devletin çekişmesi Afganistan tarihinde önemli dönüm noktaları olarak kabul edilen iki savaşla, 1. ve 2. İngiliz-Afgan Savaşları (1839-1842), (1878-1880), damga vurmuştur. İngiltere için Hindistan büyük ekonomik önem teşkil ediyordu. İngilizler Hindistan'da ilk ticari yerleşimlerini Surat şehrinde 1612 senesinde kurmuşlardı. O dönem Hindistan'da Moğol hâkimiyeti zirve noktasındaydı. Moğol İmparatorluğu zaman içinde güç kaybedip dağılmaya başladıkça İngilizler güney ve orta kesimlerden başlayarak toprak elde etmeye başladılar. On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Hindistan'a ulaşım Ahmet Şah'ın Büyük Afgan devletiyle sınır komşusu oldular (Fraser-Tytler, 1962: 76-77). İngilizlerin sonraki yıllarda kuzeye doğru ilerlemeye devam etmesi Afganların da yoğun olarak yaşadığı güney Afganistan'dan yukarı doğru göç etmelerine neden olmuştur. Kuzeye doğru ilerledikçe farklı etnik gruplarla iç içe geçmeye ve onlar üzerinde hâkimiyet kurmaya başlamışlardır (Magnus, 2002:12).

Hindistan'ı kontrol altında tutmanın büyük önem arz etmesi İngilizlerin çevre ülkelere, özellikle Afganistan'a, uyguladığı politikalarda değişiklik göstermesine neden olmuştur. Londra'da hükümet değişiklikleri de uygulanan politikalar üzerinde etkindir. Bu açıdan bakıldığında İngiltere'nin Afganistan politikasının inşili çıkışlı olduğu söylenebilir. Bir dönem Afganistan'ın iç işlerine karışıp saldırgan bir politika uygularken bazı dönemlerde de geri çekilmiş ve Afganistan'ın iç işlerine müdahale etmemiş ve tarafsız kalmıştır (Gregorian, 1969: 96). Yukarıda bahsedilen iki savaş da bu saldırgan politikanın sonucu olarak ortaya çıkmış ve İngilizler büyük kayıplar vererek Afganistan'dan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Savaşın bir diğer sonucu da İngilizlerin Afgan halkına dayatmaya çalıştığı her yaptırımın geri tepmiş olmasıdır. Örneğin, 1. İngiliz-Afgan Savaşı sonrası İngilizlerin Dost Muhammed yerine tahta çıkardığı

Şah Şüca halk tarafından kabul edilmemiş ve inançsızların kuklası olarak tepki görmüştür (Noelle, 1997:47).

Birinci savaşın ana çıkış nedeni Rusların Afganistan'ın iç işlerine karışmaya çalışmasıdır. Peşaver şehrini Sihlerden almaya çalışan Dost Muhammed'in Rus heyetinden destek görmesi üzerine İngilizler harekete geçmiş ve savaş çıkmıştır (Kaye,1874:208). Şah Süca ile yapılan anlaşmayla Kabil'e yerleşen İngiliz heyetinin Afgan halkından farklı yaşaması ve eğlenceler düzenlemesi yerel halkın tepkisini çekmiş ve çıkan çatışmalar sonucu İngiliz heyetinin neredeyse tamamı yok olarak 1842'de ülkeden kaçmıştır (Ansary, 2014:53-55). Bunun üzerine İngilizler Dost Muhammed'le anlaşıp onu tekrar tahta çıkarmışlardır. İngilizlerle anlaşan Dost Muhammed bu anlaşma sonucu dışarıdan gelecek tehditleri ortadan kaldırırken aynı zamanda ülkenin kuzey, batı ve güneydeki bölgelerini birleştirmiş ve İngilizlerden para yardımı da almıştır. Bu para yardımıyla da devlet yönetiminin merkezileştirmesi için gerekli olan askeri teçhizatın alınmasını sağlamıştır (Gregorian, 1969:101, 104).

2. İngiliz-Afgan Savaşı da benzer sebeplerle gerçekleşmiştir. Rusların Orta Asya'da ilerlemesi ve 1865'te Taşkent'i ve 1869'da Semerkant'ı ele geçirmesi İngilizleri harekete geçirmiş, tekrar saldırgan politikaya geçilmiş ve Afganistan'ı daha sıkı kontrol altına alıp sınırların belirlenmesi için müdahale edilmeye başlanılmıştır (Gregorian, 1969: 108-111). Dost Muhammed'in yerine geçen oğlu Şir Ali döneminde Ruslar Kabil'e bir heyet yollamıştır. Bunun üzerine İngilizler de bir heyet yollamak istemişlerdir. Şir Ali bu teklifi kabul etmeyince ikinci savaş başlamıştır. İngilizlere karşı Ruslardan yardım isteyen Şir Ali'yi Ruslar geri çevirmiş ve ölen Şir Ali'nin yerine İngilizler oğlu Yakup'u tahta çıkarmışlardır (Ansary, 2014:76-77). 26 Mayıs 1879'da İngilizlerle Gandamak Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla İngilizler Afganistan'ın dış ilişkilerini kontrol altına alırken bir İngiliz heyeti Kabil'de düzenli kalacak, Hayber Geçidi'nin kontrolü İngilizlere bırakılacak ve bunların karşılığında İngilizler para yardımında bulunacaktır (Dupree, 1980: 409). İlk savaşa benzer şekilde İngiliz heyetinin başındaki Sör Louis Cavagnari Kabil'e gelmiş ve gelişinden kısa bir süre sonra 3 Eylül 1879'da Afgan askerler tarafından öldürülmüştür. Bunun üzerine General Roberts kumandasındaki İngiliz birliği Kabil'e girmiş; Yakup Han tahttan çekilmiş ve ülkenin yönetimi General Roberts'a kalmıştır. General Roberts'ın sert yönetimine karşı halk isyan etmiş ve İngilizler bir sefer daha geri çekilmek zorunda kalmıştır. İkinci savaş İngilizlerin onay verdiği Abdurrahman Han'ın tahta çıkmasıyla sona ermiştir (Dupree, 1980: 409-410).

Her iki savaş da Hindistan hâkimiyeti yüzünden başlamış ve benzer şekilde sonuçlanmıştır. Afgan halkı İngilizlerin desteğiyle başa geçen Şah Şüca ve Yakup Han'ın yönetimine ciddi tepki göstermiştir. Bunun yanında Dost Muhammed ve Abdurrahman Han da İngilizlerin onayıyla başa geçseler de aynı zamanda ülkeyi yabancılardan kurtardıkları gerekçesiyle bu kadar büyük tepki

görmemişlerdir.⁴ Savaşların bir diğer yönü ise Afgan devlet yönetimi ortadan kalksa bile alternatif güç odaklarının İngilizleri ülkeden gönderebilecek kudrette olduğu gerçeğidir. Hem kabile liderleri hem de ulema, halkı İngilizlere karşı ayaklandıracak güçte olunca akabinde gerçekleşen ulusal isyan İngilizlerin Afganistan'da tutunmasını engellemiştir. Bahsi geçen iki grubun da ülkede hem maddi hem manevi gücü oldukça yüksektir (Ghani, 1978: 270-271). Bu savaşlar sonrası da güçlerini arttırmışlardır.

Bu iki savaştan çıkan diğer önemli bir sonuç ise halkın içine yerleşen yabancı düşmanlığıdır (Gregorian,1969: 125). Aslında 1. İngiliz-Afgan Savaşı'na kadar böyle bir yabancı düşmanlığından bahsetmek pek mümkün değildir (Gregorian, 1969:119). Fakat savaş bakış açısını değiştirmiştir. İngilizler Dost Muhammed Han'la 1857 bir anlaşma yaparak bir heyet göndermeyi planlamışlar ama bu heyet Dost Muhammed Han tarafından halk tepkisiyle karşılaşılacağı gerekçesiyle gönderilememiştir (Lytton, 1877:160). Şir Ali Han kendi yönetimi sırasında İngilizlerin heyet göndermesine ve hatta Avrupalıların Kabil'i ziyaret etmesine karşı çıkmıştır. Heyet kabul edilmemesini İngilizler Afganistan üzerindeki güçlerinin hafife alınması olarak yorumlamışlardır (Salisbury, 1875:146,148). İzolasyon politikası da yine bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu politika bir koruma yönetimi olarak ortaya çıkmış ve altyapı yatırımlarının yapılmaması da zaten zorlu coğrafyaya sahip ülkeyi dış güçlerden korumak için bir yöntem olarak uygulanmıştır (Gregorian, 1969: 125-126). İngilizlerin öne sürdüğü Hindistan sınırıyla Kabil arasına çekilecek telgraf hattı teklifi de bu nedenden dolayı gerçekleşmemiştir (Salisbury, 1876:159).

Savaşın gösterdiği bir diğer gerçek ise İslam'ın birleştirici rolüdür. Etnik açıdan oldukça çeşitlilik gösteren Afganistan'da yabancı işgaline karşı İslam güçlü bir ulusal bağ yaratmış ve İngiliz emperyalizmine karşı ciddi bir direniş sağlamıştır (Gregorian, 1969:126). İslam'ın birleştirici rolü ve ulusal kimliğe katkısı bu savaşlarda pekişmiş ve daha sonraki dönemde Abdurrahman Han'ın politikasının kilit noktası olarak ortaya çıkmıştır.

---

4 İngilizlerin özellikle sınır bölgelerindeki kabilelere 1830'lardaki muamelesi oldukça serttir. Yüksek vergi uygulamaları ve şiddetli cezalar kabilelerin İngilizlere içerlemesine yol açmıştır. İngilizlerin açık desteğini alan her lider kabilelerin desteğini kaybetmiş demektir. Bu açıdan Dost Muhammed tekrar tahta çıktığı 1843 yılında yeni bir unvan da elde etmiştir. Dinin Koruyucusu olarak inançsız işgalcilerle mücadele etmiş ve Afganistan'ı güçlü bir devletin esaretinden kurtarmıştır. Ama her ne kadar böyle görünse de Dost Muhammed savunma için İngilizlerin desteğine dayanmak zorunda kalmıştır (Tapper,2011:32-33).

2. Afganistan'ın Etnik Yapısı

Afganistan nüfusu etnik açıdan oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bu heterojen yapı ülkenin ulusal birliğinin kurulmasının önündeki en zorlu engellerden biridir. Ülkenin hâkim unsuru olan Peştunlar farklı kabilelere mensup olup günümüzde nüfusun yüzde 40'ını oluşturmaktadır (Barfield, 2010: 24). Burada asıl dikkat çeken nokta Peştun ve Afgan kelimelerinin birçok noktada eş anlamlı olarak kullanılmasıdır. Hasan Kawun Kakar (1979: XVII)'a göre Afganistan kelimesi ilk önce Afgan olmayanlar, özellikle İranlılar, tarafından kullanılmaya başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde de Afganlar kendi vatanlarını bu şekilde tanımlamaya başlamışlardır. Afganlar daha önce yaşadıkları bölge için ya *Pashtunkwa*, Peştunların vatanı, ya da *Roh*, dağ, kelimesini kullanmışlardır. Hem Afgan hem de Peştun kelimelerinin kökeni oldukça eskidir. Afgan kelimesinin kökenine dair bir yorum da J. P. Ferrier (1858:6)'e aittir. Yazara göre Moğol yönetimi sırasında bazı Doğulu yazarlar Afgan kelimesini kullanmışlardır. Afgan Arapça figan kelimesinin çoğuludur. Bu kelimenin kullanılması onların aralarında bir birlik sağlayamamalarına ve egemenliği altında yaşadıkları yöneticiden sürekli şikâyet etmelerine dayanmaktadır.

Afganistan'da Peştunlardan sonraki en kalabalık grup Taciklerdir. Bölgede Peştunlar kadar eski bir geçmişe sahip olan Tacikler Sünni Müslüman olup nüfusun yüzde 30'unu oluşturmaktadır. Kabile yapısına sahip olmayan ve Kabil, Herat ve Mezar-ı Şerif şehirlerinin nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Taciklerin büyük bir kısmı ticaretle uğraşırken kırsal kesimde yaşayanlar ise geçim tarımıyla meşguldür (Barfield, 2010:26). Bir diğer kalabalık grup ise Hazaralardır. Şii olan Hazaralar ülkenin iç kısımlarında yüksek dağlık bölgede yaşayıp tarım ve hayvancılıkla uğraşırlar. Abdurrahman Han dönemine kadar bağımsız bir yapıya sahip olan Hazaralar Şii olmaları hasebiyle uzun yıllar kıyımlara maruz kalmış ve Afganistan'ın etnik hiyerarşisinde en altta yer almışlardır (Barfield, 2010:26).

Bahsedilen büyük etnik grupların haricinde Afganistan'da yaşayan birçok Türkî grup da vardır. Ülkenin genelde kuzeyinde yaşayan Özbekler ve Türkmenler Sünni olup tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Özbekler kabile yapısına sahip değilken Türkmenlerde kabile yapısı devam etmektedir (Magnus, 2002:17). Hazaralarla birlikte ülkede Şii nüfusunu oluşturan bir diğer grup ise Kızılbaşlardır. On sekizinci yüzyılda İran ordusuyla gelen şehirli ve okuma yazma oranı en yüksek olan bu etnik grup ülke ilk kurulduğunda devlet yönetiminde daha etkinken mezhepleri dolayısıyla ilerleyen yıllarda biraz daha geri planda kalmışlardır (Magnus, 2002: 16-17). Fakat Şii olmalarına rağmen başkent seçkinleri arasında yer almaları Hazaralar gibi şiddet görmemelerini sağlamıştır (Barfield, 2010: 29).

Afganistan'ın sarp ve çetin coğrafyası da toplumun bölünmüş yapısını beslemektedir. Afganistan'da soy ve akrabalık bağları sadakatin ve karşılıklı bağlılığın temelini teşkil ederken ortak çıkarlar için civar köylerde yaşayanlar aralarındaki çekişme ve ön yargıyı bir tarafa bırakıp birbirleriyle iletişime geçebilirler. Ülkede hakim olan dilde çeşitlilik⁵, mezhepte farklılık ve ekonomik izolasyon güçlü bölgesel akrabalık bağlarının tabiatın zor koşullarıyla birleşmesiyle karşımıza çıkan bir durumdur (Newell, 1986: 108). Bu da ülkede birliği oluşturma zor bir görev olduğunu gözler önüne sermektedir.

Yukarıda anlatılan heterojen etnik yapı Peştunların liderliğinde birleştirilerek ilk ulusal devletin temelleri atılmıştır. Peştunların İran ve Hint hanedanlarına askeri hizmette bulunmaları onları diğer etnik grupların önünde bir konuma yerleştirmiştir. Peştunların özellikle Abdali, sonraki adıyla Dürrani, ve Gilzay kolları sayıca fazla ve güçlü olmaları nedeniyle kendilerini diğer kabilelerden daha üstün görmüşler ve kendi soylarının daha asil olduğunu iddia etmişlerdir (Ferrier, 1858: 10-11). Peştun kabileleri kendilerine ortak ata olarak Abdal'ı belirlemiş⁶ ve onun soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir. Fakat nüfus arttıkça Abdal'ın farklı oğullarının adıyla anılan kabileler farklı dallara ayrılmış ve her dalın bir alt dalı oluşmuştur. Her kabile birkaç aileden oluşan bir klana varıncaya kadar bölünmeye devam etmiş ve her birimi çoğunlukla bağımsız hareket eden bir lider yönetmiştir (Elphinstone, 1839: 210-211).

Devletin kurucusu olan Ahmet Şah Dürrani kabilelerinin Popalzay kolunun Sadozay alt biriminin hanıydı ve Safeviler döneminde Sadozaylar tüm Dürrani kabilelerinin lideri konumuna getirilmişlerdi. Bu durum da Sadozayları ayrıcalıklı bir konuma yükseltmişti (Elphinstone, 1842: 96). Bu açıdan bakıldığında Ahmet Şah da bir kabile hanıdır ve yıllarca bağımsız bir yapıyla kendini idare etmeye alışmış bu kabilelerin üzerinde bir güç kurma çabasına girmiştir. Peştun kabileleri uzun yıllar bazı siyasi görevleri, ortak çıkar aracılığı, çatışma çözümlemesi ve askeri organizasyon gibi, yerine getirmişlerdir (Hager, 2011:83). Daha önce de bahsedildiği üzere Ahmet Şah Dürranilerin lideri de olsa tahta çıkarken diğer kabile hanlarının desteklerini alarak başa geçmiştir (Shahrani, 1986: 29-30). Tüm Dürrani kabilelerinin yönetimi şahın etrafında şekillenmesine rağmen şahın bağımsız bir yönetim kurduğunu söylemek imkânsızdır. Ahmet Şah'ın otoritesini en fazla kısıtlayan Dürrani kabilelerinin ve

5 Ülkede öne çıkan diller Peştu ve Dari, Afgan Farsçasıdır. Taciklerin ana dili Dari'dir. Afgan devleti yirminci yüzyılda uyguladığı politikalarla Peştu'yu ana dili olarak yerleştirmeye çalışsa da Dari etnik gruplar arasında iletişimi sağlayan ana lisan olarak kalmaya devam etmiştir (Magnus, 2002:15).

6 Gilzay kabileleri kendilerinin Nuh peygamberin soyundan geldiklerine inanırlar. Gur Şehrinde ataları Şah Hüseyin yasak aşk sonucu bir çocuk sahibi olur ve bu çocuk Gilzayların gerçek atası olarak kabul edilir. Bazı tarihçiler de Gilzayların Türk kökenli olduklarını söylemektedirler (Fraser-Tyler, 1962:51-52).

onların alt dallarının başındaki liderlerin istekleridir. Ahmet Şah'ın bu isteklere kayıtsız kalması mümkün olmamıştır (Elphinstone, 1839: 229).

Kabilenin işleyiş şekli Afgan devleti ilk kurulduğunda da karşılaşılan bir sorundur. Kabile içinde başa geçmek için oluşturulmuş bir veraset sisteminin olmaması Afgan tahtını da etkilemiştir (Gregorian, 1969: 40). Bu durum şahlar öldükten sonra oğulları arasında yaşanan taht kavgalarının ana sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Afgan kabileleriyle uğraşırken Afgan monarkları kabile liderleriyle aynı kısıtlamalara maruz kalmıştır. Monarkların hareketleri Şeriata, *Peştunvaliye*⁷ ve *loya cirga*'nın –kabile konseylerinin- kararlarına uygun olmak zorundaydı. Müşterek otorite yapısıyla oluşturulan *loya cirgada* her kabile üyesi aynı zamanda hem asker hem de kanun yapıcıydı ve böylece lider olabilecek potansiyele sahipti. *Loya cirgalar* Afgan toplumuna özgü bir kurum olup kabile içinde ve kabilenin dışarıda başka kabilelerle olan meselelerini çözmek için yeterli güce sahipti. Hanın kararlarını değiştirebilirdi. Topluluğun bağlılığını kabile liderinden ziyade kabilenin kendisine olmasını yerleştiren kurum olması da dikkat çekici bir detaydır (Gregorian, 1969: 40-41). Bu durum Afgan tahtına çıkmış şahın da konumunun çok sağlam olmamasını beraberinde getirmiştir. Kabileler dışarıdan bir müdahale olmadığında bölünmüş konumlarını korumaktadır. Kabile liderleri kendi kabilelerini temsil ederken içerde çok az otorite sahibidir (Noelle, 1997: 134). Her kabile üyesinin eşit siyasi ayrıcalıklara sahip olduğunu düşünmesi (Noelle, 1997: 127) ülkede merkezi yönetimin kurulmasını oldukça zorlaştırmış ve şah öldükten sonra yaşanan taht kavgalarını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Şah'ın gücünü kısıtlayan bir diğer nokta da Dürrani kabilelerinin devlete asker sağlamasıdır. Afgan ordusunun temeli Dürrani kabilelerinden gelen askerlerden oluşmaktaydı. Ellerinde tuttıkları topraklara karşı şaha asker göndermek durumundaydılar. Oluşturulan askeri birliklerin başında da kabile liderleri görev yapmaktaydı (Elphinstone, 1842:100-102). Fakat bunun yanında şaha bağlı Peştunlardan oluşmayan bir birlik de mevcuttu. Çoğunluğu Tacikler ve Kızılbaşlardan oluşan bu birlikler iç savaşlar sırasında tahta bağlı kalmışlardır. Ordunun en sıkıntı çeken birimi olmalarının yanında bu askerlere düzenli ödeme de yapılmamaktaydı (Elphinstone, 1842: 267). Düzenli ordunun temeli olarak tanımlanabilecek bu birlikler ileriki dönemlerde kabilelerin gücünü kırmak için önemli bir güç olarak ortaya çıkacaktır.

Sadozaylar asker gönderdikleri için devlete vergi ödemiyorlardı. Gilzaylar ise başkente çok az miktarda vergi yollamaktaydı. Tacikler ise Peştunlardan fazla vergi vermekteydi (Kakar, 1979: 72). Bir başka deyişle vergilendirmede etnik ayırım söz konusuydu. Sadozay hanedanı başta kaldıkça diğer Dürrani kabileleri

7 *Peştunvali* yazılı olmayan ve geleneklere dayalı Peştun kanunlarıdır. Bu konuyla ilgili detaylı bilgi bir sonraki bölümde verilecektir.

ayrıcalıklı konumlarını korumuşlardır. Dost Muhammed Han'ın yönetimiyle başlayan Barakzay hanedanı ise başa geçerken kabilelerden yardım almamıştır. Sadozay prenslerinin taht kavgaları kabilelerin gücünü az da olsa azaltsa da yine de taht için önemli bir tehdit içermektedirler. Bundan sonraki süreçte Barakzay hanedanı kabilelerin Sadozay hanedanı yönetimi sırasında elde ettiği ayrıcalıkları geri almak için uğraşacaktır (Kaye, 1874:124-125). Fakat Barakzay hanedanı döneminde ülke sınırlarının küçülmüş olması ve zengin Kuzey Hindistan topraklarının elden çıkması nedeniyle eşitsiz vergi toplanması devam etmiştir (Kakar, 1979:74). Abdurrahman Han'ın merkezileştirme politikaları bu karışık etnik grupların ortak bir kimlik altında birleşmesini sağlamıştır. Vergiler, askere alınma ve kanunlar standart hale getirilince tüm Afganistan nüfusu etnik kökeni ne olursa olsun tek bir sistem altında toplanmıştır. Bireyin artık bölgesel kimliğinin üstünde tüm nüfusla ortak paylaştığı genel problemleri ortaya çıkmıştır (Barfield, 2010: 159). Bu durum da merkezileştirme politikalarının güçlü bir hükümdar tarafından dayatıldığında etnik ayrımları giderebileceğinin göstergesidir.

3. Afganistan'da İslam'ın Yeri ve Önemi

Afganistan topraklarının İslam'la tanışması İslam'ın ilk yüzyılına denk gelir. Müslüman Araplar 642 yılında Nihavent Savaşı sonrası İran'da Sasani İmparatorluğu'nu yıkmış ve İslam'ın İran'a yerleşmesini sağlamışlardır. Kandahar ve Orta Afganistan'a Arap akınları ise İran'ın fethinden sonra 699-700 yıllarında başlamış ve bölge Emevi hanedanlığına bağlı hale gelmiştir (Dupree, 1980:312). Afganistan toprakları o zamandan itibaren İslam'ın kontrolü altına girmiş ve din sosyal hayatın temeli olarak günümüze kadar ağırlığını korumuştur (Barfield, 2010: 41).

Nüfusun yüzde 85'i Sünni olan Afganistan'da halkın büyük çoğunluğu İslam'ın emir ve yasaklarına uygun yaşamış ve yaşamaya devam etmektedirler. İngilizlerin 1808 yılında Kabil'e gönderdiği ilk heyet içinde yer alan Mountstuart Elphinstone (1839:279)'un yorumlarına göre Afganlar Müslümanlığı fiilen icra eden bir topluluktur. Onun anlatımıyla Afganlar, gün içerisinde namaz kılmayı ihmal etmeyip Ramazan ayında da oruçlarını düzenli tutuyorlardı. Halkın ibadet etme zorunluluğu belediye kanunlarıyla pekiştirilirken muhtesip adlı görevli de ibadetlerini yerine getirmeyenleri tespit edip gerekli cezaları almaları için uğraşmaktaydı. Bunun yanında hac vazifesi de birçok Afgan tarafından yerine getirilirdi. Afgan hacıların Mekke'de iâşesi için Ahmet Şah döneminde kurulan bir kurum da mevcuttur (Elphinstone, 1839: 280). Afgan Müslümanlar zekât vazifesini de yerine getirmeye çalışır ve zekât amacıyla mukaddes kişiler olarak kabul ettiklerine hediyeler verir veya mollalara para yardımında bulunurlardı. İbadetlerinin yanında dinin haram kıldığı kumar ve içkiden de uzak dururlardı

(Elphinstone, 1839: 280). Fakat Afganistan'da dini inançların yanında batıl inançlar da oldukça güçlüydü. Doğaüstü olaylara, büyülere ve görünmez varlıklara olan inanç çok yaygındı. Rüyaların özel anlamları çıkarılmaya çalışılırken kötülüklerle karşı muska taşınması da yaygın bir gelenektir (Elphinstone, 1839: 290-294).

İslam dini ortaya çıktığı Arabistan'dan başlayarak inananları bir araya getirerek ümmet kavramının temellerini atmıştır. Kardeşlik duygusu kabileye özgü bir duyguyken İslam bu kardeşlik duygusunun alanını genişletmiş ve farklı etnik kökene sahip Müslümanlar arasında bir bağ oluşturmuştur (Watt, 2000: 174-175). İslam aynı zamanda kabilenin önüne geçen bir kimlik de getirmiştir. Kişinin etnik kimliği ya da kabilesi ne olursa olsun Müslüman kimliği onların önüne geçmiş ve daha büyük bir grubun üyeliğini de beraberinde getirmiştir (Watt, 2000: 191). Bu durum Afganistan için de geçerlidir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Afgan halkı aktif Müslümanlardır. İslam aynı zamanda inanların hayatına yeni kavramlar ve yeni bir hukuk sistemi de getirmiştir. Mezhep, fıkıh, müftü ve molla gibi kelimeler hayatın içine dahil olurken yöneticilerin dini korumada Allah'a karşı sorumlu oldukları görüşü de yerleşmeye başlamıştır (Canfield, 1986: 89).

Cihat kavramı da İslam'la birlikte yerleşmiştir. Montgomery Watt (1968: 16)'a göre cihat Arap kabilelerinde yaygın olan akınların dini bir temele oturtulmasıyla çıkmıştır. Akınların İslam ümmetinin dışına yönlendirilmesi cihadın yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bunun yanında inançlı olanlar din uğruna öldüklerinde şehit olacaklarına inandıklarından cihat çağrısı oldukça fazla taraftar toplamıştır. Daha sonraki yüzyıllarda cihat kavramı devlet politikasının bir parçası olarak zaman zaman karşımıza çıkmıştır. Ülkeyi ayaklandırmak ve sıradan insanları askere almak için uygulanan bir yöntem olarak cihada başvurulmuştur (Watt, 1968: 18-19).

Afganistan tarihinde de kuruluşundan itibaren cihat kavramına sıklıkla rastlanılmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Hindistan seferleri yüzyıllar boyunca günümüz Afgan topraklarında hüküm sürmüş devletlerin en büyük gelir kaynaklarından biridir. Bu akınlar devletlerin hazinesini doldururken bazı zamanlarda da bu akınlara dini bir kimlik verilmiştir. Örneğin, 1009 yılında Gazneli Sultan Mahmud, Nagarkot Kalesi'nin düşmesiyle 70 milyon dirhem değerinde para, değerli madenler ve süslü bir tahtı ülkesine getirmiştir (Bosworth, 2015: 78). Dindar Müslümanlara göre pagan olarak tanımladıkları Hindistan'dan ganimet getirmek helaldir. Putperestlerden bu servet hakkıyla alınmıştır. Ama düzenli vergi ödeyen Müslümanlardan alınan parada vahşet ve zulmün lekesi vardır (Bosworth, 2015: 78). Bu açıdan Hint seferlerine destek ülke genelinde yaygındır ve bir şekilde cihada benzer amaçlarla gerçekleştirilmiştir.

Afganistan'ın kurucusu Ahmet Şah başa geçtikten sonra sekiz Hint seferi düzenlemiştir. Bu seferler dini nitelikte değil halkın gözünde tahtın prestijini arttırmak ve ülkenin sınırları genişletmek için uygulanan bir politikadır (Gregorian, 1969: 49). Fakat bu seferlerden biri bir cihat çağrısı üzerine düzenlenmiştir. Babür hükümdarı I. Alemgir Şah'ın (Evrengzib) 1707'deki ölümünden sonra Hindistan'da Müslüman yönetiminin zayıflaması Hindu Marata İmparatorluğu'nu güçlendirmiştir. Bunun üzerine önemli bir İslam âlimi olan Şah Veliyyullah Dehlevi çevredeki Müslüman liderlere İslam'ı kurtarmaları için bir cihat çağrısı yapmıştır. Çağrılanlardan biri de Ahmet Şah'tır. Daha önceki Hint seferlerinden farklı olarak talan yapmaması konusunda uyarılan Ahmet Şah bu çağrıya cevap verip 1761 yılında Marata ordusuna karşı büyük başarı kazanmıştır (Ahmad, 1964: 207-209).

Cihat çağrısına çok önemli bir örnek de Dost Muhammed Han döneminde görülmektedir. 1826'da uzun uğraşlar sonucu Kabil ve çevresini ele geçiren Dost Muhammed Han Sihlerin kontrolüne geçen Peşaver şehrini geri almayı saplantı haline getirmiştir. Fakat asker toplayacak parası olmadığı için dini savaş ilan ederek insanları kendisiyle birlikte savaşmaya ikna edebileceğini düşünmüştür (Lal, 1846a: 168-169). Cihat ilan etmesinin önündeki en büyük engel Dost Muhammed Han'ın Kabil'i sekiz senedir kontrolü altında tutuyor olmasına rağmen henüz resmi bir tahta geçiş töreniyle konumunu belirginleştirmemiş olmasıdır. İnanişâ göre cihat ancak meşru bir yönetici tarafından ilan edilebilir. Eğer böyle bir kişi cihat ilan etmezse savaşta ölenler şehitlik makamına ulaşamaz (Lal, 1846a: 169). Bunun üzerine Dost Muhammed Han sade bir törenle Kabil'de baş vaizin, *mir vaiz*, en büyük oğlu tarafından padişah ilan edilmiş ve ayrıca *emir-ul-müminin*, inananların emiri, unvanını da almıştır. Daha sonra töreni yürüten din adamı töreni izleyen Dost Muhammed Han'ın da akrabalarının bulunduğu topluluğa dönerek her Müslüman için bu haklı mücadelede yer almanın bir görev olduğunu söylemiştir ve cihada katılma çağrısı yapmıştır (Masson, 1842: 307). Emir olduktan sonra⁸ baş vaizin Müslüman olmayanlardan para almanın İslami kurallara aykırı olmadığını söylemesi üzerine Dost Muhammed Han Hindu bankerlerden yüksek miktarda para talep etmiş ve bu vazife için de valilerini görevlendirmiştir. Yüksek miktarda meblağı ödemeyenler işkenceye tabi tutulmuş ve kaçanların mallarına el konulmuştur. Bu para toplama Müslüman olmayanlarla sınırlı kalmamış ve daha sonra zengin Müslümanlara da büyük miktarda para ödemesi yapması için baskı yapılmıştır (Lal, 1846a: 170-171).

Cihat kavramı İngilizlerle yapılan her iki savaşta da karşımıza çıkmaktadır. İlk İngiliz işgali sırasında Dost Muhammed Han ülkeden ayrıldıktan

8 Dost Muhammed Han'ın yönetimiyle birlikte Afgan liderler şah yerine emir unvanını kullanmaya başlamışlardır. Böylece daha önceki Sadozay yöneticilerden bağımsız yeni bir sayfa açılmıştır (Noelle, 1997: 15).

sonra taht için mücadelesine devam etmiş ve ülke içerisinde de onu destekleyenler olmuştur. Bunlardan biri de kız kardeşidir. Diplomat Mohan Lal'in Hindistan'da İngiliz yönetimine yazdığı raporda adını vermediği kız kardeşi Dost Muhammed Han'a destek için Kabil'in kuzeyindeki Kohistan bölgesindeki kabile şefleriyle görüşüp elindeki Kuran-ı Kerim'le onların İngilizlere karşı destek sözünü almıştır (Mohan Lal, 1846b: 352). Köy köy gezip İngilizlere karşı İslam'ı savunma seferliği başlatan bu hanedan üyesine karşı köylüler ikramda kusur etmemeye çalışmış fakat o gezdiği köylerde köylüler silahlı direnişi kabul edene kadar kendine sunulan ikramları reddetmiştir. İnsanlar şereflerini lekeletmektense cihada dâhil olmayı tercih etmişlerdir (Ansary, 2014: 49).

İkinci savaş sırasında ise Yakup Han'ın tahttan çekilmesinden sonra İngilizlere teslim olması ve Hindistan'a sürgüne yollanması ülkede büyük bir karmaşa yaratmıştır. Bunun üzerine Yakup Han'ın amcası Serdar Nek Muhammed Kabil'e gelmiş ve halkı ayaklanmaya teşvik etmiştir. Serdar tüm şehri gezip nüfusa genel bir cihat çağrısı yapmıştır (Tarzi, 1998: 9). Mollalar da bu cihat çağrısını desteklemişlerdir. İnsanlar cihat çağrısını kabul ettiklerinde dini vecibelerini yerine getirdiklerine inanmışlardır (Tarzi, 1998: 10). Ellerinde düzgün askeri teçhizat olmaması büyük sıkıntı yaratırken İngilizlerin şehre gelmesiyle direnişe geçenlerin çoğu dağıtılmış ve İngilizler kısa sürede Kabil, Celalabat ve Kandahar şehirlerini kontrol altına almışlardır (Tarzi, 1998: 10-11).

İslam özellikle dış güçlere karşı birlik sağlarken ve ülkede ortak hareketi doğururken çoğu zaman da bu birlik duygusunu yaratmada yetersiz kalmıştır. Ülkenin etnik olarak bölünmüş yapısı İslam'ın tek elden yorumunu ve uygulanışını engellemiştir. Her topluluk İslam'ı kendi yerel inançları ve gelenekleriyle özdeşleştirmiş ve ortaya özgün yorumlar çıkmıştır. Bazen de bu yorumlar İslami kurallarla ciddi çatışma noktasına gelmiştir (Newell, 1986: 110). Buna verilecek en iyi örnek *Peştunvalidir*. Peştun örf ve adetlerine dayalı kurallar bütünü olan *Peştunvali* birçok noktada Şeriat kurallarına ters düşmektedir.

Peştunvalinin çıkış noktası kabilelerin kendilerini koruma görevini devlet otoritesinin yokluğunda üstlenmelerine dayandırılmaktadır. Devlet otoritesinin yeterince hissedilmemesi Peştun halkı içinde kendilerine yapılan her haksızlığın karşılığını verme üzerine kurulu yazısız bir hukuki sistemin yerleşmesine yol açmıştır (Elphinstone, 1839: 220). İntikam üzerine kurulu *Peştunvali* devlet kurulduktan sonra da varlığını devam ettirmiştir. Kişisel intikama karşı mollalar vaazlar verip hükümet yasaklar geliştirse de intikam almak toplumda bir onur meselesi olduğundan varlığını sürdürmüştür. Göze göz dişe diş düsturuyula hareket eden *Peştunvalide* zarar gören taraf zararına karşı intikamını almak durumundadır. Kabile içinde zarar gören tarafın intikam almayı geciktirmesi kabul edilebilirken intikamından tamamen vazgeçmesi iyi karşılanmaz (Elphinstone, 1839: 220-221).

Daha etnik milliyetçi ve dar kapsamlı olan *Peştunvali* ve millet ayrımı yapmadan tüm Müslümanlar için geçerli Şeriat arasında bazı önemli farklılıklar mevcuttur. Örneğin, zina için şeriat kurallarına göre 4 tanık olması gerekirken *Peştunvaliye* göre kulaktan dolma bilgi yeterli gelmektedir. Şeriat kurallarında kadınların da miras hakkı varken *Peştunvalide* böyle bir haktan bahsetmek mümkün değildir (Roy,1990: 35-36). *Peştunvali* demokratik bir yapıya sahip olmasına rağmen içeriği kısıtlıdır çünkü tek bir grup için geçerlidir. Şeriat kurallarının evrenselliği karşısında *Peştunvali* Peştun kabilelerini diğer etnik gruplardan izole etmektedir (Roy,1990: 36). *Peştunvali* kabile içinde kabul edilebilir davranışı belirlerken aynı zamanda farklı Peştun kabileleri arasındaki ilişkiyi de şekillendirir. Her konuda bedel istemesi ve intikamı körüklemesi de bir yasal sistemin yerleşmesini engellemektedir. Çünkü Peştunlar hırsızlık karşısında hırsızlık yapanın ceza almasından ziyade onun da aynı şekilde kayba uğramasıyla tatmin olurlar (Gregorian, 1969: 41).

Fakat Peştunlar kendi kabile kanunlarıyla İslam'ın çatışmadığına hatta aralarında hiçbir fark olmadığına inanmaktadırlar. Şeriat kurallarının *Peştunvalinin* ne kadar yerini aldığı ise çalışılan dönemde net bilinmemektedir (Hager, 2011: 94). Hatta makalenin kapsadığı tarihsel sürecin çok sonrasında, 1975'te, Akbar Ahmed'in Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nde yaptığı saha çalışmasında da buna benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bölgede yaşayan Peştunlar arasında yapılan çalışmaya göre Peştunlar İslam'ı sorgusuz sualsiz kabul ettiklerini ve *Peştunvali* ve İslam arasında hiçbir fark olmadığını beyan etmişlerdir. Ama yukarıda da bahsedildiği gibi kadınların miras hakkı konusunda farklılık olduğu belirtildiğinde çalışmaya katılan Peştunlar hatalarını kabul edip bu bir Peştun geleneğidir diye savunmaya geçmişlerdir (Ahmed, 1984: 312). *Peştunvali* devlet inşası sırasında üzerine gidilen noktalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkede birliği oluşturmak amacıyla kabilelerle olan mücadelede *Peştunvali* kuralları geri plana itilerek onun yerine İslam'ın bağlayıcı gücü öne çıkarılmaya çalışılacaktır.

4. Afganistan'da Din Adamlarının Siyasi ve Toplumsal Rolü

Afganistan'da ulema sınıfı içine dâhil edilenler oldukça kalabalık ve birbirinden farklı konumlara sahip insanlardır. Din adamlarının fonksiyonları ayrıca kırsal kesimde ve şehirde değişiklik göstermektedir. Çok etkili ve halkın geneline hitap edebilen âlimlerden köyde sadece günlük dini vazifeleri yerine getirmekle yükümlü olan mollalara kadar geniş bir yelpaze içinde yer almaktadırlar.

Afganistan'da köyün merkezi cami olarak kabul edilir (Roy,1990: 31). Bu caminin sorumluluğu da mollaya devredilir. Bazı küçük köylerde tek eğitimli

insan olan molla günlük rutin dini vazifeleri, beş vakit namaz gibi, yerine getirirken bunun yanında sünnet, evlilik ve cenaze gibi toplumsal görevleri de yerine getirmekle yükümlüdür. Yaptığı görevler karşısında maaş almayan mollalar çoğunlukla verilen bağışlarla hayatlarını idame ettirmektedirler (Roy, 1990: 32). Abdurrahman Han dönemine kadar ekonomik açıdan bağımsız bir yapıya sahip olan din adamları farklı yollardan para kazanıyorlardı. Abdurrahman Han'ın gerçekleştirdiği düzenlemelerle devlet kontrolüne geçecek olan vakıfların gelirleri de bunlardan biriydi. Din adamlarının bazıları doğrudan devletin başının ihsanıyla toprak elde etmiş ya da kabile hanlarının kendilerine tahsis ettiği toprakların gelirlerini almışlardır. Birçoğuna yaşadıkları bölgedeki hasattan ya da bölgede yetiştirilen sürüden pay ayrılmıştır. Bir kısmı medreselerde öğretmenlik yaparak para kazanırken bir grup da zengin ailelerin çocuklarına özel ders vererek geçimlerini sağlamışlardır. Devletin ekonomik açıdan din adamlarına kontrol uygulayamaması bazı din adamlarının çok zenginleşmesine yol açmış; hatta bu din adamlarının bir kısmı Kuran'da yasak olmasına rağmen faizle isteyenlere borç para vermişlerdir (Olesen, 1995: 38-39).

Köyde adalet işleri mollada değil *loya cirgadadır* (Noelle, 1997: 277). Mollaların meslek grubu içinde yer alıp kabilenin dışında görülmesi kritik kararların dışında tutulmalarının ana sebebidir. Bir bakıma mollalar sosyal hiyerarşide *loya cirga* üyelerine göre aşağıda yer alırlar (Roy, 1990: 32). Dini liderin tek başına sadece dini bilgilere hâkim olmasıyla halkı bir araya toplaması imkânsız görülmektedir. Peştunlar için konuşmak gerekirse liderlik için sadece ruhani özelliklere değil diğer liderlik vasıflarına da sahip olmak gerekir. Bu duruma en iyi örnek Ahmet Şah'tır. Cengâver bir komutan olmasının yanında iyi bir Müslüman olması onu ülkeyi birleştiren kral konumuna getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında halk üzerinde dindar bir kabile şefi din adamından daha etkindir (Ahmed, 2011: 52).

Bu konunun arka planında Afgan halklarının ve özellikle Peştunların yabancı azınlıklarla yaşamadığı gerçeği yatmaktadır. Osmanlı Devleti'nden farklı olarak kalabalık Müslüman olmayan azınlık nüfusun yaşamadığı Afganistan'da dinin tehdit altında görülmesi için bir sebep yoktur. Acil bir durum yaşanmadığı sürece din adamının görevi rutin işleri yapmakla sınırlıdır (Ahmed, 2011: 53). Acil durum denildiğinde Afgan tarihinde İngilizlerle yapılan her iki savaş iyi birer örnek oluşturmaktadır. Özellikle ikinci savaşta mollalar çok etkin bir rol oynamıştır (Ansary, 2014: 81). Mollalar genel olarak büyük krizlerde halkı birleştirmek gibi önemli görevler üstlenirler. Özellikle kabile içinde birlik sağlanamadığında ya da kabileleri aşan cihat çağrısı yapıldığında mollalar ön plana çıkmaktadırlar. Böyle zamanlarda kabilenin dışında bulunan çok sayıda mürit edinen ruhani lider olan bir pir ya da Hazreti Muhammed'in soyundan gelen bir seyit ya da sıradan bir köy mollası duruma müdahale edebilecek güce sahip olmaktadır (Roy, 1990: 38).

Köylerden farklı olarak kentlerde adalet işi kadıların elindedir (Noelle, 1997: 277). Hem Sadozay hem de Barakzay hanedanları sırasında şah ya da emir kadıları atardı ve aynı zamanda onlara yardımcı olacak müftüler de belirlenirdi. Teorik açıdan kadıların hem hukuk hem de ceza davalarına bakma yetkisi varken kadılar daha küçük davalara bakıp daha önemli davalar saraya taşınmaktaydı. Özellikle hükümete para cezası ödenebilecek durumdaki davalara saray yakın ilgi göstermekteydi. Örfeye dayalı kararlarda ise şah ya da emirin karar verme yetkisine güvenilmekteydi (Noelle, 1997: 277). Bu durumun istisnası da mevcuttur. Örneğin Kandahar gibi Peştunların yoğun yaşadığı kentte cinayet davaları kadının vereceği hükümlerden ziyade *Peştunvali* ile çözülmekteydi. Cinayet işleyene karşı uygulanan intikamla adalet sağlanıyordu (Noelle, 1997: 277).

Ülke genelinde ise din adamlarının en önemli rolü eğitimidir çünkü ülkede bütün eğitim din üzerinden verilmektedir. İncelenen dönemde Afganistan'da eğitim oldukça geri durumdadır ve nüfusun sadece küçük bir kısmı eğitim almaktadır. Her büyük cemaatin bir okulu vardır ve bu okulun idaresi camilere bırakılmıştır. Eğitim ise mollalar üzerinden verilmektedir. Düzenli bir ders müfredatının olmadığı okullarda öğretilen konular genelde Farsça, Farsça klasiklerinin okunması ve Arapça dilbilgisidir. Okullardan mezun olanlar eğitimlerine medreselerde devam etmektedirler (Gregorian, 1969: 69-70). Fakat medreselerin sayısı oldukça azdır. On sekizinci yüzyılın sonunda Kabil'de Faiz Han medresesi Tataristan'dan bile öğrenci toplarken on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ülkede önemli bir yüksek öğretim kurumunun kalmadığı görülmektedir. Dost Muhammed Han döneminde üç medrese mevcutken bunların İslam dünyasında çok etkin olduğu söylenemez. Yüksek öğrenim için genelde yurtdışına özellikle Buhara'ya gidilmektedir (Noelle, 1997: 277). Genel olarak eğitim İslami kurallar ve gelenekler üzerinden yapılır ve entelektüel açıdan zayıftır (Gregorian, 1969: 70).

Din adamlarının halk üzerinde bazı zamanlarda çok etkin olması da eğitim seviyesinin düşüklüğüyle yakından alakalıdır. Nüfusun büyük çoğunluğunun okuma yazma bilmemesi ve daha önce de bahsedildiği üzere batıl inançların halk arasında yaygınlığı sadece din adamlarının değil ama aynı zamanda dervişlerin, pırların ve seyitlerin güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Din adamları arasında bir hiyerarşiden bahsedilmediği gibi devletin herhangi bir dayatmasının olmaması da onların bağımsız davranmasına yol açmıştır. Bu açıdan bakıldığında çalışılan dönem için din adamlarının ne kadar yararlı oldukları tartışma konusudur. Abdurrahman Han öncesi dönemde devlet otoritesinin zayıf olmasıyla yönetilemez hale gelen halk kitlelerini kontrol etmede etkin olmaları onları faydalı bir konuma getirmektedir (Elphinstone, 1839: 287-288). Fakat bu durumun karşısı da söz konusu olabilir. Ellerindeki gücü kendi lehlerine çevirip halkı devlete karşı galeyana getirme olasılığı da mümkündür. Devlet otoritesinin

çok güçlü olmadığı noktalarda mollalara verilen bir zarar halkı kolayca isyana teşvik edebilir. Mollalar halkı kendi davalarına destek olduklarında şehitlik makamıyla ödüllendireceklerini söylediklerinde kolayca bir ordu kurabilirler (Elphinstone, 1839: 283). Bu durum göz önüne alındığında var olan sistemde bazı zamanlarda ulemanın yararlı olabileceği görülürken yüksek medeniyet seviyesine geçilmek istenildiğinde ciddi sıkıntılar doğuracakları aşikârdır (Elphinstone, 1839: 287-288). Bu durum Abdurrahman Han döneminde ciddiyetle ele alınmış ve bu sorunun üzerine kararlı bir şekilde gidilmiştir. Ulema sınıfının devlet kontrolü altına alınması devlet inşası sürecinde gerçekleştirilecek en önemli konulardan biri olacaktır.

5. Abdurrahman Han Dönemi Yapılan Reformlar ve Devlet İnşası

Abdurrahman Han 1880 yılında tahta geçtiğinde oldukça sıkıntılı bir ülke devralmıştır. Onun anılarında anlattığı üzere ülkenin başına geçtiğinde yaşayacak bir evi bile yoktur (Khan, 1900a: 223). Afgan tahtının merkezi olan Bala Hisar'ın 2. İngiliz-Afgan Savaşı sonrası İngilizler tarafından yıkılması Abdurrahman Han'ın bir süre çadırlarda ya da kerpiç evlerde yaşamasına neden olmuştur. Bunun yanında Afgan devlet hazinesinin tamamen boşaltılmış olması önemli bir problem teşkil etmektedir. Ülkede askeri teçhizatın olmaması ve Herat ve Kandahar şehirlerinin tahtın kontrolünün dışında kalması da Abdurrahman Han'ın ilk göreve geldiği sırada karşılaştığı diğer problemlerdir (Khan, 1900a: 23-224).

Abdurrahman Han'ın ülkenin yönetimini İngilizlerle olan savaştan hemen sonra devralması da yaşadığı sıkıntıları daha da arttırmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere bu mücadele sırasında hem kabileler hem de din adamları oldukça aktif rol üstlenmişlerdir. Devlet otoritesi güçsüz kalmasına rağmen bu gruplar ulusal bir direnişi başarıya ulaştırmış ve yabancı birlikleri ülkeden çıkartmışlardır. Bu iki grubun kendini kral gibi görmesi karşısında Abdurrahman Han bir yöntem belirlemiştir. Onun seçtiği yöntem güçlü merkezi devlet yönetimi ve düzenli ordu inşası üzerine dayanmaktadır. Bu iki grubun dizginlenmesi ancak bu şekilde gerçekleşecektir.

Aslında Abdurrahman Han başa geçmeden de ülkede yönetimin ne kadar hassas dengelere dayandığını bizzat yaşamıştır. Abdurrahman Han'ın babası Muhammed Afzal Han Dost Muhammed Han'ın en büyük oğludur. Dost Muhammed Han'ın çok sayıda oğlu olup hepsinin anneleri farklı etnik gruplara ya da kabilelere aittir. Her oğul farklı lalalar tarafından yetiştirilip rekabetçi bir ortamda büyütülmüştür (Kakar, 2006: 13). Dost Muhammed'in ölümünden sonra yaşanan iç savaşta bu bahsedilen durum oldukça etkilidir. En büyük oğul olmasına rağmen veliaht olarak seçilmeyen Muhammed Afzal Han'ın yerine Şir

Ali Han'ın başa geçmesi bu savaşın çıkmasındaki en önemli sebeptir. Bu seçimde Muhammed Afzal Han'ın annesinin sıradan bir Peştun olmasının yanında Şir Ali Han'ın annesinin Sadozay kabilesinden olması etkilidir. Muhammed Afzal Han'ın tahtın kendisinin yasal ve doğal hakkı olduğunu düşünmesi de ülke içinde karışıklığı başlatmıştır (Kakar, 2006: 13-14). Şu noktayı da eklemek gerekir ki Dost Muhammed Han'ın 27 oğlu ülkenin farklı noktalarına vali olarak atanmıştır ve babalarına emir olarak sadıkken birbirlerine aynı sadakati göstermekten imtina etmişlerdir (Barfield, 2010: 135).

Muhammed Afzal Han'ın tek oğlu olarak devlet yönetiminde erken yaşlarda görev alan Abdurrahman Han babasıyla beraber bu taht çekişmesinde etkin bir rol oynamıştır. Belh şehrinin valisi olan Muhammed Afzal Han 1864'te kendisini emir ilan etmiştir. Aynı anneden olan ve Kurram bölgesi valisi kardeşi Muhammed Azim Han da ona destek vermiştir. Şir Ali Han'la olan mücadelede Muhammed Azim Han'ın birlikleri yenildikten sonra kendisi Hindistan'a kaçmış ve Muhammed Afzal Han da Şir Ali Han'ın oyununa gelerek hapse atılmıştır (Wheeler, 1895: 29-32). Babasının isteği üzerine mücadeleye katılmayan Abdurrahman Han bu sürede Buhara'ya sığınmıştır (Wheeler, 1895: p.33). 1865'te Şir Ali Han'ın Kandahar'da başka bir kardeşiyle mücadelesi sonucu hem veliaht seçtiği oğlunu hem de kardeşini kaybetmesi üzerine bunalıma girip Kandahar'da kalması üzerine Abdurrahman Han ve amcası Muhammed Azim Han harekete geçmiş ve 1866'da Muhammed Afzal Han'ı hapisten kurtarıp emir ilan etmişlerdir (Wheeler, 1895: 36-38). Fakat Muhammed Afzal Han'ın yönetimi kısa ve başarısız sürmüştür; ölmeden önce Abdurrahman Han'ı veliaht olarak seçmemiş ve yerine kardeşi Muhammed Azim Han emir olmuştur. Amcasının Abdurrahman Han'ı başkente istememesi üzerine Kabil'den kuzeye doğru çekilmiş ve orada yöneticilik yapmıştır. Bu sırada tekrar güçlenen Şir Ali Han Kabil'i ele geçirmiş ve Muhammed Azim ve Abdurrahman Hanlar Afganistan'ı terk etmek durumunda kalmışlardır. Amcası yolda ölürken Abdurrahman Han 10 yıl Semerkant'ta sürgünde yaşamıştır (Wheeler, 1895: 43-48).

Yaşadıklarından edindiği tecrübeler ve ülkesini yakından tanıması Abdurrahman Han'ın belirlediği stratejide etkin bir rol oynamıştır. Kendinden önceki yönetimlerde Peştun kabileleri kendilerini şahın ya da emirin kulu değil ortağı olarak gördüklerinden şahın çok az yetkisi olduğuna inanmaktadırlar (Noelle, 1997: 251). Abdurrahman Han bu yargıyı yıkarak kendisini diğer kabile hanlarından farklı bir konuma sokmaya çalışıp otoritesini meşru hale getirmek için uğraşmıştır. Abdurrahman Han Afgan halkına mukayyet olmanın kendisine Allah tarafından verilen bir görev olduğunu söylemiştir. "Allah bir şeyi yapmak isterse onun için hazırlık yapar. Allah Afganistan'ı yabancıların saldırgan faaliyetlerinden ve içerideki karışıklıktan kurtarmak için beni, bu fakir kulunu, onurlandırdı," demiştir (Khan, 1900b: 80).

Abdurrahman Han'dan önceki dönemde emir kabile hanlarının en üstünüydü. Yönetim hakkı ona Allah'tan bahşedilmiş olsa da bu hakkın onayı kabileler aracılığıyla *loya cirgada* gerçekleşmekteydi. Burada kabileler ve yöneticiler arasında bir güç dengesi söz konusuydu. Fakat bu durum Abdurrahman Han'ın oluşturmak istediği mutlak monarşik yapıya ters düşmekteydi (Olesen, 1995: 62-63). Daha önce bahsedildiği gibi Dost Muhammed Han kendini *emir-ul-müminin* ilan etmiş ve aynı şekilde Şir Ali Han da kendisine *mü'in-el-din*, dinin yardımcısı, lakabını uygun görmüştür (Kakar, 2006: 20). Bu kısa süreli dini politikalarından farklı olarak Abdurrahman Han bunu tam zamanlı ideolojik bir mücadeleye çevirmiştir. Kabileler ve emir bu durumda karşı karşıya gelmiştir ve Abdurrahman Han'ın yönetimi boyunca 40 isyan da bu çatışmanın en belirgin neticeleridir. Fakat Abdurrahman Han kabilelere karşı verdiği mücadelenin kişisel olmadığını ama Allah'ın ve Hazreti Muhammed'in kurallarına karşı çıktığında onun Allah tarafından görevlendirilmiş biri olarak bunlarla savaşması gerektiğini çünkü Kıyamet Günü'nde hesap vereceğini belirtmiştir. Ona göre yöneticinin meşruiyeti sadece Allah tarafından belirlenir (Olesen, 1995: 63-64). Bu açıdan bakıldığında ona karşı çıkan aynı zamanda Allah'a da karşı çıkmış olmaktadır.

Abdurrahman Han'ın merkezi devlet inşasını din üzerinden kurması ülkede hukuki sistemin de dini boyut kazanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda vergi toplamada da dine başvurulmuştur. Burada hukuki sistemin dine dayandırılması yüzyıllardır kabileler arasında etkin olan *Peştunvalinin* etkisinin yok edilmesi anlamına gelmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere kırsal bölgelerde *Peştunvali* ve *loya cirga* adaletin temelini oluşturmaktadır. Fakat Abdurrahman Han'la birlikte Şeriata dayalı tek bir yasal sistemin uygulanması başlatılmış ve kadılara ve onlara bağlı müftülere hukuki davaları çözmeleri için tek yetki verilmiştir. Kadıların İslami yasalarda karşılaşmadığı davalar ise onların yorumuna değil emirin hükmüne bırakılmıştır (Olesen, 1995: 65). Aynı zamanda vergi ödemeyenleri Allah'ın emirlerine karşı çıkmakla suçlamış ve ülkenin Müslüman olmayan devletlerin tehdidi altında olması yüzünden her Müslüman'ın İslami devleti güçlendirme zorunluluğu altında olduğunu söylemiştir (Ghani, 1978: 274).

Devletin İslami kurallarla şekillenmesi din adamlarının da konumunu etkilemiştir. İslami kurullarla yönetilen bir devlette ulema sınıfının ayrıcalıklı bir konuma sahip olması garipsenecek bir durum değildir. Fakat Abdurrahman Han'ın yönetimi ulemanın konumunu yükseltirken aynı zamanda da onları devletin kontrolü altına almıştır. Ulema ne kadar güçlenirse güçlensin devlete karşı sorumludur. Kendisini dinin savunucu ilan etmiş bir emir olan Abdurrahman Han'ın dine karşı herhangi bir söylemde bulunması beklenemez. Onun şu sözleriyle, "krallığın devamı ve ulusun refahı ve gücü için din çok önemli bir faktördür. İnançsız bir ulus zamanla ahlaki çöküntüye girer ve böyle

bir ulus yok olmaya mahkûmdur” bu durum daha net görülmektedir (Khan, 1900b: 204). Abdurrahman Han'ın asıl mücadelesi din adamlarının halk üzerindeki etkilerini kötüye kullanıp devlete karşı isyanlarda halkı teşvik etmeleriyledir. Bahsedildiği üzere Abdurrahman Han'ın 21 yıllık yönetimi sırasında 40 isyan yaşanmıştır. Bu isyanların en büyüklerinden olan kuzeni Serdar Muhammed Eyüp'le başa geçtikten hemen sonra 1881'de olan mücadelede Kandahar'daki ulema, halkı Abdurrahman Han'a karşı ayaklandıracak bir fetva yayınlamış; emirin İngilizlerin adayı olduğunu ama serdarın gerçek bir mücahit olduğunu ilan etmişlerdir. Bunun karşılığında emir isyanı bastırdıktan hemen sonra fetvayı imzalayan bu din adamlarını idam ettirmiştir (Ghani, 1978: 273). Abdurrahman Han'a göre bu din adamları “kendilerine gazi ya da molla diyerek büyük adam kisvesi altında halkın gözünü boyamaktadırlar. Bu durumun üzerine gidildiğinde ise cahil ve gayri medeni halk üzerinde etkilerini kullanarak bela doğurmuşlardır. Entrikalarını yıllarca devam ettirmiş; bunun sonucunda çıkan iç savaşta binlerce kişi mahvolmuştur” (Khan, 1900a: 273). Abdurrahman Han'a göre bu din adamları dinin gerçeklerini yansıtmaktan acizdir. Kan dökülmesini teşvik ederek mensubu oldukları dine karşı gelmektedirler (Khan, 1900a: 274). Yine emirin düşüncesine göre din adamlarının çok azı iyi ailelerden gelmektedir ve para için inançlarını satmaktadırlar (Ghani, 1978: 273).

Din adamlarıyla mücadelede Abdurrahman Han ilk olarak onların güvenilirliği üzerine gitmiş ve dine ne kadar hâkim olduklarını ispatlamaları için bir sınav düzenlemiştir. Abdurrahman Han'a göre kendini peygamberlerle eş gören bu din adamlarının sınavı geçmeden herhangi bir göreve gelmeleri ya da dini vazifeleri yerine getirmeleri mümkün görünmemektedir (Khan, 1900b: 74). Abdurrahman Han tarafından belirlenen bir komite bütün din adamlarını sınava sokmuş ve sınavı geçenler maaş almaya hak kazanmıştır. Kabil'in en önemli din adamları dahi bu sınava girmişlerdir (Ghani, 1978: 274).

Abdurrahman Han'ın din adamlarıyla mücadelede uyguladığı bir diğer yöntem ise onların ekonomik bağımsızlığıdır. Ona göre ülke gelirlerinin neredeyse yarısı kendini aziz ilan etmiş mollalara, seyitlere ve pirlere harçlık olarak dağıtılmaktadır. Onların ülkenin zor zamanlarında böyle bir parayı almaya hakları yoktur (Khan, 1900a: 252). Bu yürütülen politika vakıfların da devlet kontrolüne alınmasını kapsamaktadır. Vakıflar camileri, okulları ve diğer dini kurumları desteklemek için kurulmuştur ve bu vakıfların gelirleri topraklarını ve dükkânlarını bağışlayan dindar Müslümanlardan gelmekteydi. Bu kişiler öldüğünde malları vakfa devrediliyordu. Vakıflar vergiden muaf tutulduğundan ülke için büyük bir gelir kaybı oluşuyordu. 1896 yılında Abdurrahman Han birçok vakfi feshetmiş ve varlıklarını devlete aktarmıştır (Dupree, 1980: 108).

Son olarak din adamlarının ellerinde bulundurdukları en önemli silahlarına-eğitim- da el atmış ve bu konuda birtakım girişimlerde bulunmuştur.

Abdurrahman Han kendi ailesi, çalışanları ve ordu için okullar açmıştır (Khan, 1900b: 74). Fakat en önemlisi Kabil’de açtığı kraliyet medresesidir. Bu medresede 200 öğrenci yatılı okutulmakta ve İslami hukuk başta olmak üzere eğitim almaktadırlar. Bu öğrencilere matematik ve geometri de öğretilirken cihat konusu da müfredat için de yer almaktadır. Cihat halkın dini duygularını uyandırmak amacıyla öğretilmektedir. Okuldan mezun olanlar kadı ve müftü olarak atanmaktadırlar (Kakar, 1979: 162).

Yukarıda da anlaşılabileceği üzere cihat İslami politika üzerinden devlet inşasını gerçekleştiren Abdurrahman Han’ın politikasının kilit taşlarından biridir. Fakat Abdurrahman Han döneminde kendinden önceki yöneticilerden farklı olarak cihadın yönü dışarıya değil ama içeriye çevrilmiştir. Ayrıca cihadın ilanını da tekeline almıştır. Abdurrahman Han’ın onayı olmadan din adamlarının cihat ilan etmesi artık mümkün değildir (Gregorian, 1969: 135). Abdurrahman Han bu politikasını bir diğer kuzenin, Türkistan valisi Serdar Muhammed İshak Han’ın, zamanında uygulamıştır. 10 Ağustos 1888’de askerlerinin de desteğiyle kendini emir ilan eden İshak Han’a karşı Abdurrahman Han ulemeden fetva çıkarmış ve serdar isyankâr ilan edilmiştir. Abdurrahman Han Serdar İshak Han’ın Ruslarla işbirliği yaptığını söyleyerek tüm kabilelerin ona karşı ayaklanmasını istemiş ve bu çatışmayı dini bir savaşa döndürmüştür. Buna karşılık Serdar İshak Han’ın Abdurrahman Han’ın İngiliz himayesinde olduğunu söylemesi etkili olmamış ve serdarın ülkeden kaçmasıyla isyan son bulmuştur (Kakar, 2006: 101-104).

İslami politika ülkede bütünlüğün sağlanması için bir yol olarak da kullanılmıştır. 1895 yılında Rusların Afganistan’ın kuzeyine doğru ilerlemesinden korkan Abdurrahman Han Kafiristan, bugünkü adıyla Nuristan, bölgesini kontrol altına almak için harekete geçmiştir. Kafirler olarak nitelendirilen halk kuzeyde dağlık bir alanda yaşamaktadır. Kökenleri Baktriya Krallığı’na dayandırılan bu halk Zerdüşt inançlara sahiptir (Kakar, 2006: 149-150). Bölge ele geçirildikten sonra Sünni mollalar gönderilip Kafirlerin toplu olarak Müslüman olması sağlanmıştır. Uzun yıllar izole bir şekilde kalan bu bölgenin ülkenin geri kalanıyla bütünlüğü sağlanmış ve hatta Müslüman olan bölge halkının birçoğu asker olarak orduda hizmet etmiştir (Kakar, 2006: 154-155). Bölgenin bütünlüğünün sağlanmasında Abdurrahman Han’a bağlı ulema sınıfı da önemli bir rol oynamıştır.

Din adamları Abdurrahman Han’ın uyguladığı politikalarla oluşturulan bürokrasinin bir parçası olmuştur. Abdurrahman Han tahta çıktığında bir resmi görevli emrinde çalışan 10 kâtip tüm merkezi hükümetin işlerini yapmaktadır (Dupree, 1980: 420). Hazine ve Ticaret Kurulları, Evrak Müdürlüğü, Bayındırlık İşleri Müdürlüğü ve Eğitim Bakanlığı gibi birimler Abdurrahman Han döneminde oluşturularak daha sonraki yıllarda çeşitlenecek olan bürokrasinin temelleri atılmıştır (Dupree, 1980: 420).

Abdurrahman Han sadece merkezi yönetimi değil ama aynı zamanda yerel yönetimi de baştan inşa etmiştir. Vilayetler küçük birimlere ayrılırken sadece Kabil vilayeti büyütülmüştür. Emir'in yönetiminde olan Kabil'in büyütülmesi de merkezi hükümetin otoritesinin artmasının bir göstergesidir (Kakar, 1979: 48). Yeni oluşturulan vilayetlerin sınırları çizilirken bilinçli olarak kabile toprakları üzerinden geçirilmiş ve bir valinin yetki alanına birden fazla kabileden insanların bulunması amaçlanmıştır (Ansary, 2014: 91). Abdurrahman Han bu vilayetlerin başına kabile desteği olmayan hırssız ve silik karakterli valiler atamıştır. Bu valilere ait bir ordu bulunmazken ellerinde az sayıda milis kuvvet mevcuttur. Acil durumlarda ordu duruma müdahale etmektedir. Emir istediği zaman valileri görevden almakta ve mallarına el koymaktadır. Birkaçını da idam ettirmiştir (Kakar, 1979: 48). Bu kararların alınmasında emire bağlı casuslar etkilidir. Valileri yakından takip eden bu casusların raporları neticesinde yanlışları görülenler emir tarafından itibarları zedelenip çoğunun rütbeleri düşürülmüştür. Aynı durum merkezi hükümete dâhil olan bürokratlar için de geçerlidir (Ansary, 2014: 91).

Dedesi Dost Muhammed'in uyguladığı politikadan çok farklı olarak Abdurrahman Han'ın valilerinin emir'in desteği olmadan bir varlık göstermeleri mümkün değildir. Emire bağlı olmalarının yanında ona karşı çıkıp isyan edecek güçleri bulunmamaktadır. Bu durum bölgede yaşayan kabilelerin de yönetimden herhangi bir destek görmemesini getirmiştir. Buna ek olarak Abdurrahman Han ülkede asayişin sağlanması için belirli bölgelerde yoğun yaşayan etnik grupların hâkimiyetini kırıp ülke geneline nüfuslarının yayılmasını sağlamıştır. Bu duruma verilecek en önemli örneklerden biri Peştunların ülkenin kuzeyine göç ettirilmesidir. Ağustos 1885'te 18 bin Peştun ailesi kuzeye, Türkistan bölgesine gönderilmiştir. Siyasi muhaliflerin yerinden oynatılmasıyla hem ülke içindeki isyanların önüne geçilmeye çalışılmış hem de işletilmeyen toprakların üretim altına alınması hedeflenmiştir (N. Tapper, 2011: 238). Emir böylece kuzey bölgelerde Rusların ilerleyişine karşılık kendine yakın gördüğü Peştunların yerleşimini sağlamış hem de tarımsal üretimde artış elde ederek şehirlerdeki yiyecek sıkıntısına çözüm getirmiştir (N. Tapper, 2011: 256).

Fakat Abdurrahman Han'ın oluşturduğu bürokrasinin temelini ordu oluşturmaktadır. Ordu merkezi devlet inşasındaki en önemli unsurdur. Yukarıda da bahsedildiği üzere daha önceki dönemlerde Afganistan yönetimi askeri kuvvetlerinin büyük kısmını kabilelerden elde etmekteydi. Hatta İngilizlerle olan her iki savaşta bu kuvvetler önemli başarılar göstermişti. Abdurrahman Han'ın yönetime gelmesiyle birlikte düzenli ordunun inşasına başlanmıştır. Abdurrahman Han'ın kuracağı ordunun eski birliklerin sahip olduğu bağlılıkların ötesinde bir yapıya sahip olması hedeflenmiştir. Ordu mensuplarının çoğu kabilelerin yaşadığı bölgelerden toplanmış olsa da kabile bağlılığına karşı din, vatan ve kadınların namusu gibi daha genel unsurlar askerler arasında birleştirici

baş olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda iç savaşlarda daha önce yasak olan talanın serbest bırakılmasıyla orduda hizmet eden birçok fakir köylü askerin cesaretle savaşması sağlanmıştır (Kakar, 1979: 113-114). Ordunun yerel halkla kaynaşmaması istihdaf edilmiş ve onlara hizmetleri karşılığı toprak verilmemiştir. Çok sayıda isyan ordunun yeni silahları denemesini ve ülkenin topoğrafyasına da alışmasını sağlamıştır. Avrupa ordularının seviyesine ulaşmasa da Afgan süvarileri oldukça iyi askerler olarak nam salmışlardır (Kakar, 1979: 114).

Ordu inşasındaki en büyük etken İngilizlerden gelen düzenli para yardımındır. Bu yardım Abdurrahman Han döneminden önce başlamıştır. Aslında İngilizlerle yapılan her iki savaş hem Afgan yöneticilere hem de İngilizlere farklı bir yol izlenmesi gerektiğini göstermiştir. İngilizler için bu savaşlar oldukça maliyetlidir ve Afganistan'ın değeri bu maliyetin çok aşağısında kalmaktadır. Afgan yöneticiler içinse kontrol edilmesi zor halkın zapt edilmesi için güçlü bir devlet yapısına ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmıştır. Bunun için de para ve askeri teçhizat gerekmektedir. Bu anlaşmayla İngilizler Afganistan'ın dış politikasını kontrol ederken gerekli para yardımında bulunacak ve Afgan yöneticiler de İngilizlerden aldıkları maddi yardımlarla devlet inşasına girişip aynı zamanda İngilizleri de topraklarından uzaklaştıracaklardır. Bu politikada Afgan yöneticilerin açıkça İngilizlere destek vermesi gerekmezken tarafsız kalmaları yeterli gelmektedir.⁹ Bu durum aynı zamanda Rus ilerleyişini durdurmak için de Afganistan'ın tampon devlet olmasını sağlamaktadır (Barfield, 2010:132-133).

Abdurrahman Han İngilizlerden 1883 senesinde ayda 10 bin rupi almaya başlamış; Durand Antlaşması'nın imzalandığı 1893 tarihinde bu miktar 15 bin rupiye çıkmıştır. Ayrıca kriz dönemlerinde İngilizler emire fazladan para ve silah yardımında bulunmuşlardır. İdaresi boyunca emir toplamda 28,5 milyon rupi para yardımı almıştır (Kakar, 1979: 89-90). Fakat Abdurrahman Han'ın bir yılda aldığı para yardımı 2. İngiliz-Afgan Savaşı'nın tüm maliyetinin yüzde birine denk gelmektedir (Hager, 2011: 113). Yukarıda da bahsedildiği gibi maddi yardım İngilizleri fazla zorlamazken Abdurrahman Han'ın da devlet ve ordu inşası sırasında en büyük destekçisi olmuştur. İngiliz yardımı aynı zamanda hükümet atölyeleri için gerekli hammadde ve makine alımı için kullanılmıştır. Fakat bu silah ve malzeme sadece İngilizlerle işbirliği devam ettikçe ülkeye girmiştir (Barfield, 2010: 153).

İngilizlerle oluşturulan politika biraz da Abdurrahman Han'ın Taşkent'te geçirdiği uzun yılların etkisiyle şekillenmiştir. Taşkent'te Rus yönetimini yakından izlemiş olması onun İngilizlere daha yakın durmasına neden olmuştur. Ona göre İngilizlerin Afganistan'daki politikası savunmaya yöneliktir ve

⁹ Buna örnek olarak Dost Muhammed Han'ın 1857 Hint İsyanı'na destek vermeyip sessiz kalması gösterilebilir (Barfield, 2010: 132).

Afganistan'ın tampon devlet olması İngilizler için yeterlidir. Fakat Rusların ülkeye yönelik politikası saldırgandır. Onların çıkarlarına göre Hindistan işgali Afgan topraklarını ele geçirmekle gerçekleşebilir (Magnus, 2002: 36). Bu ikilem arasında kalan Abdurrahman Han Rusya'nın 1890'larda kuzey sınırına doğru ilerlemesi karşısında İngilizlerle anlaşma yoluna gitmiş ve 12 Kasım 1893'te Sör Henry Mortimer Durand'la sonraki yıllarda oldukça sıkıntı yaratacak Durand Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşmayla günümüzde Pakistan sınırları içinde yer alan ve Peştunların yoğun yaşadığı Kuzeybatı Sınır Eyaleti oluşturularak emirin bu topraklarla bağlantısı kesilmiştir (Kakar, 2006: 178). Bu anlaşma aynı zamanda İngilizleri uzun zamandır rahatsız eden ve Hindistan için tehdit unsuru olarak gördükleri kabilelerin (Lytton, 1877:165) de kontrol altına alınmasını sağlamıştır.

Sonuç

Genel olarak bakıldığında Abdurrahman Han kendinden önceki merkezi devlet inşası çabalarına son şeklini vermiştir. Dost Muhammed Han döneminde devletin fazla görevi yoktur. Onun için de bürokrata ihtiyaç duyulmamaktadır. Devlete bağlı bir polis gücü mevcut değildir, eğitim mollaların elindedir ve özellikle kırsal kesimde adalet *loya cirkadadır* (Ansary, 2014: 61-62). Temeli atılan tek unsur ordudur. Düzenli ordu inşası Dost Muhammed Han döneminde başladı demek yanlış olmaz (Noelle, 1997: 258). Sadozay hanedanı döneminde ordunun büyük kısmı kabilelerden gönderilen askerlere dayanmaktayken Dost Muhammed Han'la bu bağımlılıktan kurtulmaya çalışılmıştır. Yabancı danışmanlar sayesinde ordunun yapısını daha modern hale getirmiştir. Orduya gelir sağlamak için tahtın masraflarından bile kesintiye gittiği olmuştur (Noelle, 1997: 263). Fakat ülkede finansal durumun yetersizliği orduyu da etkilemiş ve Dost Muhammed Han'ın orduyu modernleştirme çabası çok büyük başarı gösterememiştir (Noelle, 1997: 266).

Daha sonra başa geçen Şir Ali Han da ordu reformu için çalışmış; bunun için vergi sisteminde yenilikler yapmış ve yönetimde danışmanlık amaçlı bir konsey oluşturmuştur. Bunun yanında posta sistemi ve ilk gazete basımı da Şir Ali Han döneminde gerçekleşmiştir (Dupree, 1980: 405). İlk devlet okulu da Şir Ali Han zamanında Kabil'de açılmış ve hem sivil hem de askeri eğitim veren okulda İngilizce eğitim Hindular tarafından verilmiştir (Gregorian, 1969: 87). Fakat bu iki emirin yönetimi de dış baskılar ve iç isyanlarla kesintiye uğramış ve hedefledikleri reformlar tam anlamıyla gerçekleşememiştir. Abdurrahman Han yönetimi boyunca dış dünyaya kendini kapatarak sadece iç politikaya ağırlık vermiş ve ancak düzgün işleyen bir devlet mekanizmasının ülkeyi dış baskılara karşı daha sağlam koruyacağına inanmıştır. Kendinden sonra bir iç savaş yaşanmaması için en büyük oğlu Habibullah'ı yavaş yavaş tahta hazırlamış ve

diğer oğullarını da ondan emir alır hale getirmiştir (Khan, 1900b: 5-6). Bunun sonucunda Habibullah Han hiçbir sıkıntıyla karşılaşmadan tahta çıkmıştır (Ansary, 2014: 101). Abdurrahman Han gerçekleştirdiği reformlarla oldukça dağınık yapıda olan ülkesine bir düzen getirmeyi başararak tarihteki yerini almıştır. Fakat kurduğu yapının hassaslığı da ileriki yıllarda kendini gösterecektir. Torunu Emanullah Han bağımsızlık ilanından sonra İngilizlerden gelen para desteğini kaybedince ordusu zayıflamış ve kabilelerin isyanı sonucu tahtını kaybetmiştir. Halefi Nadir Şah kabile hanlarının desteğiyle tahta çıkmıştır (Hager,2011: 105). Abdurrahman Han'ın gösterdiği azim ve istikrar bir bakıma gerçekleştirdiği zor reformların en büyük yardımcısı olarak kendinden sonra gelen yöneticiler için ders niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Ahmad, Aziz (1964), *Studies in Islamic Culture in the Indian Environment* (Oxford: Clarendon Press).
- Ahmed, S. Akbar (1984), "Religious Presence and Symbolism in Pukhtun Society", Ahmed, S. Akbar ve David M. Hart (Ed.), *Islam in Tribal Societies from the Atlas to the Indus* (London: Routledge): 310-330.
- Ahmed, S. Akbar (2011), *Millenium and Charisma among Pathans A Critical Essay in Social Anthropology* (New York: Routledge).
- Ansary, Tamim (2014), *Games without Rules Often Interrupted History of Afghanistan* (New York: Public Affairs).
- Barfield, Thomas (2010), *Afghanistan A Cultural and Political History* (New Jersey: Princeton University Press).
- Bosworth, C.E. (2015), *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern India 994-1040* (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers).
- Canfield, Robert L. (1986), "Ethnic, Regional, and Secterian Alignments in Afghanistan", Banuazizi, Ali ve Myron Weiner (Eds.), *The State, Religion, and Ethnic Politics Afghanistan, Iran, and Pakistan* (Syracuse: Syracuse University Press): 75-103.
- Caroe, Olaf (1958), *The Pathans 550 B.C.-A.D. 1957* (London: MacMillan&Co).
- Dupree, Louis (1980), *Afghanistan* (New Jersey: Princeton University Press).
- Elphinstone, Mountstuart (1839), *An Account of the Kingdom of Caubul* (Vol.1) (London: Richard Bentley).
- Elphinstone, Mountstuart (1842), *An Account of the Kingdom of Caubul* (Vol.2) (London: Richard Bentley).
- Ferrier, J.P. (1858), *History of the Afghans* (London: John Murray).
- Fraser-Tytler, W.K. (1962), *Afghanistan A Study of Political Developments in Central and Southern Asia* (London: Oxford University Press).

- Ghani, Ashraf (1978), "Islam and State Building in a Tribal Society Afghanistan 1880-1901", *Modern Asian Studies*, 2(12): 269-284.
- Gregorian, Vartan (1969), *The Emergence of Modern Afghanistan Politics of Reform and Modernization 1880-1946* (Stanford: Stanford University Press).
- Hager, Rob (2011), "State, Tribe and Empire in Afghan Inter-Polity Relations", Tapper, Richard (Ed.), *The Conflict of Tribe and State in Iran and Afghanistan* (Kent: Croom Helm): 83-117.
- Kakar, Hasan Kawun (1979), *Government and Society in Afghanistan The Reign of Amir Abd al-Rahman Khan* (Austin: University of Texas Press).
- Kakar, M. Hassan (2006), *A Political and Diplomatic History of Afghanistan 1863-1901* (Leiden: Brill).
- Kaye, John William (1874), *History of War in Afghanistan* (Vol.1) (London: WH. M. Allen & Co).
- Khan, Mir Munshi Sultan Mahomed (Ed.) (1900a), *The Life of Abdur Rahman Amir of Afghanistan* (Vol.1) (London: John Murray).
- Khan, Mir Munshi Sultan Mahomed (Ed.) (1900b), *The Life of Abdur Rahman Amir of Afghanistan* (Vol.2) (London: John Murray).
- Lal, Mohan (1846a), *Life of the Amir Dost Mohammed Khan of Kabul* (Vol.1)(London: Longman, Brown, Green and Longmans).
- Lal, Mohan (1846b), *Life of the Amir Dost Mohammed Khan of Kabul* (Vol.2)(London: Longman, Brown, Green and Longmans).
- Lytton (1877), "Official Report to Marquis of Salisbury, P.C., Her Majesty's Secretary of State for India", *Correspondence Respecting the Relations between the British Government and That of Afghanistan* (London: George Edward Eyre and William Spottiswoode): 160-172.
- Magnus, Ralph H. (2002), *Afghanistan, Mullah, Marx and Mujahid* (Boulder: Westview Press).
- Masson, Charles (1842), *Narrative of Various Journeys in Balochistan, Afghanistan and the Panjab* (Vol.3) (London: Richard Bentley).
- Nazim, Muhammad (1931), *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna* (New York: Cambridge University Press).
- Newell, Richard S. (1986), "The Prospects for State Building in Afghanistan", Banuazizi, Ali ve Myron Weiner (Eds.), *The State, Religion, and Ethnic Politics Afghanistan, Iran, and Pakistan* (Syracuse: Syracuse University Press): 104-123.
- Noelle, Christine (1997), *State and Tribe in Nineteenth Century Afghanistan The Reign of Amir Dost Muhammad Khan (1826-1863)* (New York: Routledge).
- Olesen, Asta (1995), *Islam and Politics in Afghanistan* (Surrey: Curzon Press).
- Raza, Jabir (1993), "IGTA System in the Pre-Ghurid Kingdoms and Its Antecedents", *Proceedings of the Indian History Congress* (54): 707-713.
- Roy, Oliver (1990), *Islam and Resistance in Afghanistan* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Salisbury, Marquis (1876), "Official Report to the British Prime Minister from the Secretary of State for India" *Correspondence Respecting the Relations between the British Government and That of Afghanistan* (London: George Edward Eyre and William Spottiswoode): 156-159.
- Salisbury, Marquis (1875), "Official Report to the British Prime Minister from the Secretary of State for India" *Correspondence Respecting the Relations between the British Government and That of Afghanistan* (London: George Edward Eyre and William Spottiswoode): 146-149.

- Shahrani, Nazif M. (1986), "State Building and Social Fragmentation in Afghanistan: A historical Perspective", Banuazizi, Ali ve Myron Weiner (Eds.), *The State, Religion, and Ethnic Politics Afghanistan, Iran, and Pakistan* (Syracuse: Syracuse University Press): 23-74.
- Tapper, Nancy (2011), "Abd al-Rahman's North-West Frontier: The Pashtun Colonisation of Afghan Turkistan", Tapper, Richard (Ed.), *The Conflict of Tribe and State in Iran and Afghanistan* (Kent: Croom Helm): 233-261.
- Tapper, Richard (2011), "Introduction", Tapper, Richard (Ed.), *The Conflict of Tribe and State in Iran and Afghanistan* (Kent: Croom Helm): 3-81.
- Tarzi, Mahmud (1998), *Reminiscences A Short History of an Era (1869-1881)*, Tarzi, Wahid (Ed.) (New York: The Afghanistan Forum).
- Watt, Montgomery W. (1968), *Islamic Political Thought* (Edinburgh: Edinburgh University Press).
- Watt, Montgomery W. (2000), *Islam and the Integration of Society* (New York: Routledge).
- Wheeler, Stephen (1895), *The Ameer Abdur Rahman* (London: Bliss, Sands and Foster).